

Mens en Wereld

September vind ik een fijne maand. 't Is dan niet helemaal echt zomer meer, maar toch ook nog geen herfst. De zon kan nog lekker warm zijn, zonder fel te branden en als het niet waait, wat overigens zelden gebeurt hier in Holland, dan kan het zo intens stil zijn in de natuur. Van die stilte, die sfeer van afwachting houd ik en daarom ben ik, in plaats van netjes een stukje voor u te schrijven, met man en kroost naar de Ermelose hei gegaan, om daar verrukkelijk lui nog een beetje van de zon en de eenzaamheid te genieten. 'k Had een gevoel dat ik spijbelde, maar 't was wel heerlijk. Misschien juist daarom!

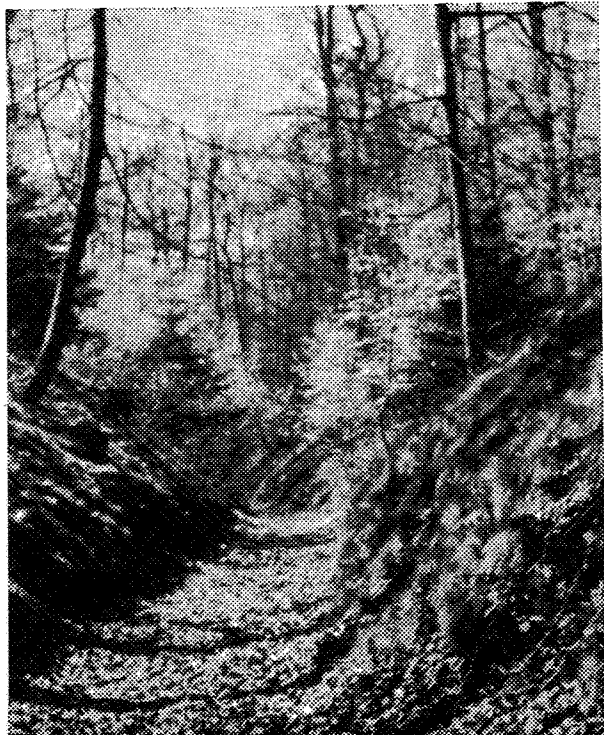
September, het begin van het nieuwe seizoen van het H.V. Niet dat de bestuurderen in deze maand tegen elkaar zeggen: „Mensen, wat zullen we nu eens voor gezelligs gaan doen?” O, nee, dat lag al maanden geleden vast. In juli, op een bloedhete middag, werd ik opgebeld door iemand, die een spreker zocht voor z'n zonnewende-bijeenkomst in december. We hebben toen wel even samen gelachen, die meneer en ik, om het dwaze van de situatie, al zonnabadend piekerend over de zonnewende, maar zo is het nu eenmaal, het kan niet anders.

Nu we toch over de zonnewende spreken, 't is nog wel ver weg, maar de tijd gaat snel en voor we het weten is het kerstmis. Humanisten ervaren het wel niet als het feest van het kind in de kribbe, maar een feit is, dat dit feest ons, zonder aanzien des geloofs, drie vrije dagen achter elkaar opbrengt dit jaar. Voor velen zal dit geen probleem zijn, maar er zijn er, voor wie al deze dagen één onafzienbare keten betekenen van eenzame uren, die minuut voor minuut omkruipen, omdat ze niemand hebben, om naar toe te gaan, niemand om bij zich te vragen.

Voor deze mensen zou het een verademing zijn, als hun gemeenschap op één van deze dagen eens iets gezelligs voor hen zou kunnen doen.

Gewoon iets gezelligs, een beetje een feestje, waar ze zich op kunnen verheugen en waar ze nog eens van kunnen nagenieten.

Dat moet toch mogelijk zijn. Wilt u daar eens over denken, nu al, in september? 't Is heus de moeite waard.

Goldwater en de democratie

Als men iemand, die niet op de hoogte is van de Amerikaanse politiek, moet uitleggen wat de verschillen zijn tussen Republikeinen en de Democraten, dan is die opgave niet eenvoudig als men de geschiedenis van de beide partijen niet wil beschouwen. Enkele niet uitgesproken kenmerken kan men wel noemen, maar die hadden, tot voor kort, nauwelijks principiële betekenis. Het groot-kapitaal is republikeins, de meeste mensen van de vrije beroepen zijn democratisch gezind, maar zelfs dat gaat niet in alle staten op. Bepaalde staten zijn, van oudsher democratisch, andere republikeins in meerderheid. Er is verschil in aanpak van de buitenlandse politiek – onder de republikeinen zijn nog isolationisten te vinden, onder de democraten nauwelijks – en zijn nog tal van kleinere verschillen te noemen, maar de verschillen waren gering, tot in deze jaren de rassensdiscriminatie een scherpe scheiding maakte. Men zou nu in 't algemeen kunnen zeggen, dat de democraten progressiever zijn en de republikeinen conservatiever. Daarmee is gezegd dat de democraten opener zijn voor veranderingen en de republikeinen bang voor veranderingen; de democraten iets meer vertrouwen hebben in het redelijk overleg, de republikeinen gauwer geneigd zijn een machtspolitiek te volgen.

Nu echter de republikeinse conventie bij meerderheid senator Barry Goldwater tot kandidaat voor het presidentschap heeft gekozen, komt er iets om de hoek kijken, dat een helder licht werpt op Amerika en dat ons, bewoners van Europa, hetzij vooruitstrevend of conservatief, te denken moet geven. Deze Goldwater is een levensgroot voorbeeld van de politicus, die de politiek wantrouwt, die een grote bek heeft, waarschijnlijk uit angst en onzekerheid, die met zware klompen door de politiek trapt en die het allemaal wel in een handomdraai in orde zal brengen en die zich, uit angst voor het communisme, zal laten verleiden tot stappen, die een grote kans bieden op een oorlog, kortom een schreeuwer, die de verantwoordelijkheid niet aan kan. Ik geloof niet, dat deze kandidaat rondweg een tirannieke schurk is, maar wel ben ik er van overtuigd, dat hij

zijn land en de gehele wereld onnoemelijk veel kwaad kan berokkenen, omdat hij de grote problemen niet aan kan en zich door angst en onzekerheid zal laten leiden.

Deze soort toffe politici zijn overal te vinden – de kleine en de grote Mussolini's – maar het ontstellende is, dat de republikeinse partij hem gekozen heeft. Is er zoveel angst, zoveel onzekerheid, zoveel domheid opgehoopt in deze partij? Men zou het moeten concluderen. Waar waren de kundige tegenkandidaten – zij zijn er toch –, waar was het gezonde verstand en het inzicht dat deze man, zowel wat de binnenlandse als de buitenlandse politiek betreft, de allerslechtste is die denkbaar is. Dat blijft voor ons een raadsel. Dat talloze republikeinen hopen op de nederlaag van de kandidaat van hun eigen partij, maakt de zaak nog raadselachtiger. De wereld kan niet geregeerd worden door fanatici maar evenmin door schreeuwers, die allerlei dingen beloven waarvan ze weten dat zij ze niet kunnen geven en die elke wijsheid missen om aan het hoofd te staan. Zijn spreken, zijn beloften, zijn flinkheid en zijn politiek kan men aan de borreltafel horen, alleen is zo'n borrelaar nu kandidaat voor het presidentschap van de machtigste staat ter wereld en dat werpt een angstig licht op de mentaliteit van deze partij. Het is geen luxe voor ons – dat is de les, die wij trekken mogen – om ons werkelijk en ernstig bezig te houden met de grote vraagstukken in de politiek. De democratie is immers gebaseerd op mensen die oordelen kunnen en niet op onzekere en bange mensen, die dreigen en niets oplossen omdat zij niet verder zijn gekomen dan een Wild-West-geestesgesteldheid.

Er is m.i. geen schijn van kans, dat Goldwater president wordt, maar het is bedroevend genoeg, dat een partij waarop ongeveer de helft van de Amerikanen tot nu toe gesteund heeft, zo'n man naar Het Witte Huis wil zenden. Wat zou het plezierig zijn te kunnen geloven, dat het conservatisme in de wereld zó zwak staat, dat de Goldwaters hun representanten worden, maar het zal wel iets ingewikkelder zijn in de werkelijkheid.

B.

**Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
19e jaargang no. 17 – 26 september 1964**

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

De artikelen over Zuid-Afrika van het a.-r. dagblad Trouw kunnen naar hun inhoud en strekking zonder meer door het communistisch dagblad De Waarheid worden overgenomen. Evenals in het bankwezen, zou het aanbevelenswaardig zijn een fusie tussen Trouw en De Waarheid in beider belang te bevorderen."

Wie dit soort onzin schrijft? Ik citeer uit Nieuws uit Zuid-Afrika, een blad dat wordt uitgegeven door (uiteraard blanke) immigranten in de Unie, die door een juiste voorlichting meer begrip willen kweken voor de heilzame politiek van de Zuidafrikaanse overheid. „Zonder het misschien te bespelen heeft Trouw zich in dienst gesteld van het communisme. Alles wat het zwarte imperialisme doet, wordt goedgepraat en hun terreurmethoden verzwegen. De helft van ons jaarlijkse aantal immigranten komt uit zwarte landen, omdat er in deze dictaturen geen plaats meer voor hen is."

Ja, wat moet je daar nu nog op zeggen? Dat er juist weer een berichtje in de krant stond over slachtoffers die veertig en meer uren moesten staan tijdens moordende verhoren door de Zuidafrikaanse justitie, die de bedoeling hadden hun de bekentenis van „communisme" te ontlokken? Dat zal wel niet helpen voor wie zelfs reclame maakt met al die blanke kolonisatoren die overal elders in Afrika de grond te heet onder de voeten wordt en die de Unie als laatste wijkplaats kiezen. Voor hoe lang nog, als in dat land de overheid de opstand met alle mogelijke middelen uitlokt?

Het enige sterke argument in dat blad vond ik de aanklacht, dat wél de hele wereldpers volstond over het Rivoniproces. „Maar wanneer de wettige minister van justitie van de staat Oost-Indonesië, dr. Soumokil, na een driedaagse geheime zitting van het hof te Djakarta zonder juridische bijstand ter dood wordt veroordeeld, dan is het stil in de V.N., de wereldpers maakt er nauwelijks melding van en het gehele koor van hetzers en boycoters tegen Zuid-Afrika is ter ruste. Ze weten van niets!"

Afgezien van het jargon waarin dit wordt gezegd, heeft men mijns inziens gelijk. De heer Soumokil – al zou ik hem niet direct „wettige minister van Oost-Indonesië" willen noemen – is een slachtoffer van de omstandigheden, omstandigheden waarvoor wij Nederlanders wel degelijk een zekere verantwoordelijkheid dragen. Het gaat niet aan zijn verdediging in

ons land alleen te laten voeren door een reactionair groepje als de stichting Door de eeuwen trouw. Want wat moet je nu in vredesnaam voor gezag toekennen aan mensen die op hun laatste congres nog (bij monde van de heer A. Kamsteeg) beweren: „In de diepste grond is niet de erkenning van de Zuidmolukse republiek het einddoel, maar is het hier te doen om een strijd tegen de wetteloosheid en voor de handhaving van de ordeningen Gods." Let wel: onze goede Hollandse calvinistische ordeningen handhaven in een land waar wij weinig te maken en nog minder te vertellen hebben. De stichting blijft de beginselen van eeuwen geleden trouw, zo zal je die naam wel moeten uitleggen.

In humanistische kring (...) is het begrip „medemenselijkheid" welhaast tot een stopwoord geworden. Daar doe je ook al geen vlieg kwaad mee," merkt dr. C. W. Rietdijk op in een ingezonden stuk in de NRC, waarin hij tracht aan te tonen, dat wij in onze tijd geen wezenlijke avantgarde meer kennen, althans dat de zogenaamde avantgardisten geen werkelijke bedreiging meer vormen voor de burgermaatschappij.

„Van literatoren b.v. met het „hier en nu", het incidentele en het „spontane" als voornaamste belevingswereld, is geen gevaar te duchten dat zij nog eens een schim van Robespierre zullen oproepen. Ze zeggen hardop vieze woorden en schrijven hun naam met een kleine letter. Hun Ik Jan Cremer-achtigheden vormen een welkome bliksemafleider voor de fatsoenlijke burger. Nozems met de pen in de hand spelen zo de rol van hofnar van de burgerlijke maatschappij. Ook b.v. als redacteur van de conservatieve Haagse Post vallen ze nauwelijks uit de toon.

Voor de gevestigde seksuele moraal vormen de zoëven genoemden al even weinig gevaar als de NVSH-congressisten, die een resolutie aannamen waarin het o.a. heet: „seksualiteit ontleent haar waarde slechts aan de liefde en is slechts aanvaardbaar als uiting daarvan" en „seksualiteit vraagt om beheersing". En dan die humanisten, enfin daar begon ik al mee. Wel iets om even over na te denken, dacht ik zo.

Het voordeel van openbare scholen is, dat daarin alles ook in het openbaar kan gebeuren. Als er eens kortsluiting is, dan kan die niet binnenskamers worden gehouden, maar heeft

men recht op een openbare behandeling door zich tot de raad te wenden, zou men door de wethouder van onderwijs niet worden bevredigd. Helaas moet men ondervinden, dat men in sommige gevallen deze openbaarheid bij het bijzonder onderwijs node mist."

Dat heeft de burgemeester van Maassluis, de heer W. J. D. van Dijk, gezegd bij de opening van de eerste openbare ulo in zijn gemeente. Voor een middelbare school, zo becijferde de burgemeester volgens het verslag in Het Rotterdamsch Parool, „moet men een gemeenschap van vijftientwintig- à dertigduizend inwoners hebben. Maar als deze dan nog verdeeld is, dan komt er in Maassluis misschien nooit zo'n school".

Allemaal voordelen van één onverzuiilde school, die voor u waarschijnlijk vanzelf spreken. Maar als u nu weet, dat de heer Van Dijk gereformeerd en bovendien antirevolutionair is, begrijpt u misschien waarom ik die citaten toch nog even vermeld. Het begint te dagen, ook (of moet ik schrijven zelfs?) daar.

Het Haarlems Dagblad vond de Opera Curlew River van Benjamin Britten, opgevoerd tijdens het Holland Festival, een teleurstelling. Misschien dat Leo Hoost aanleiding vindt er nog iets over te schrijven, maar wat mij in deze rubriek interesseert is de opmerking van de recensent Sas Bunge: „Ook leek het me niet geheel van pretentie verstoken, dat aan de voorstelling, op verzoek van de componist, een woord van de predikant van de Westerkerk voorafging, besloten met een kort gebed. Wat moet een „gemengd" publiek daarmee, dat tenslotte voor een avond opera komt, al wordt die dan in een kerkgebouw gegeven?"

Een publiek bovendien, dat volgens de lezer die mij dit knipsel stuurde, van te voren helemaal niet wist, dat het hiermee zou worden verrast!

De NCRV komt de eer toe dominee C. Aalders aan het woord te hebben gelaten, die zich verzet tegen de bezwaren die in zijn kring wel gemaakt worden tegen de humanistische geestelijke verzorging in het leger. Hij citeerde Lips, die duidelijk heeft gemaakt wat zijn bedoelingen waren, en voegt daaraan toe:

„Waarom zou men eigenlijk juist hier zo bang zijn voor geestelijke besmetting? En dat in een wereld waar de meest gevaarlijke

collectieve infecties onze kinderen voortdurend en meestal onbewust bereiken – en vergiften? Is onze vermaterialiseerde, verseksualiseerde, op snelle lustbevrediging en brutale sensaties beluste samenleving ongevaarlijker dan een eerlijke en zichzelf duidelijk als zodanig kenbaar makende ongodsdienstigheid, die niettemin verantwoordelijkheid wil dragen voor de waarden der humaniteit? Is het niet veeleer heilzaam en wekkend om ernstig met andersdenkenden te leren spreken? Ik kan mij nooit geheel aan de indruk onttrekken, dat de angst voor deze ontmoetingen alleen maar een bewijs is van eigen onzekerheid en van een betreurenswaardig gebrek aan eigen, innerlijke overtuiging!"

In een van zijn preken voor de jeugd merkt ds. G. Cadée uit Oudshoorn, blijkens zijn artikelje in Contact, op: „... Nu kun je vaak horen: ik heb nog nooit iets van de stem van God gehoord. Dat kan echter een uitvlucht zijn! Want God spreekt door de mensen tot ons, door onze naasten, door wat zij van ons vragen, door hun nood, door hun appel op ons. Door mensen die dicht bij zijn, onze vaders en moeders, vrienden en vriendinnen. Ook door de mens die ver weg is en die honger heeft en lijdt, die achteraan komt in de ontwikkeling der mensheid. Is dan alles wat mensen vragen Gods vraag? Neen, want mensen kunnen vragen wat niet goed is. Ook de verleiding komt door mensen tot ons. God komt alleen tot ons in die mensenvragen en mensenwoorden, die in overeenstemming zijn met de geest en de liefde van Christus."

Hoe fraai het ook klinkt, het klopt niet, dominee. Ik stel dat accent op kan in uw tweede zin wel op prijs, want het is werkelijk geen uitvlucht, als zoveel mensen zeggen de stem van God nooit gehoord te hebben. Te zeggen dat Hij spreekt door onze medemens is een drogreden, want blijkbaar is dat alleen het geval bij vragen die „goed" zijn. Maar wie maakt uit wat „goed" is? God immers, volgens u. Hoe zouden wij mensen dan tot zo'n principiële keuze moeten komen voordat we iets van Zijn stem kunnen ervaren? Voor mij blijven menselijke vragen menselijke vragen en moeten wij naar menselijke oplossingen zoeken voor zo'n menselijk appel. Daar heeft God voor mij niets en in de praktijk voor de meeste mensen weinig mee te maken.

Gogolj

Ik lees Gogol. Hij is groot.
Hij spreekt van liefde en dood,
en dat de mensen klein zijn
en voor elkaar venijn zijn
en dat trots alles, dit leven
nog hoog staat aangeschreven.

Richard Minne

(uit: Goed geboekt, Boekenweekgeschenk in 1954)

Opmerkingen over geluk

Vele grote denkers hebben zich in het verleden uitgesproken over het menselijk gevoel, dat men geluk noemt. De sceptische oordelen zijn hierbij in een niet gering aantal vertegenwoordigd. Schopenhauer waarschuwt ons: „Het zekerste middel om niet erg ongelukkig te worden is niet te verlangen erg gelukkig te zijn”. De grote Russische dichter Poesjkin schrijft ergens: „De duivel heeft mij laten dromen van geluk, alsof ik daarvoor geschapen was”, waarmede hij in feite erkent, dat er in de mens een geluksverlangen aanwezig is, hetgeen (althans volgens Poesjkin) onvervulbaar is. Spinoza geeft een geheel eigen visie op het geluk in deze woorden: „Het ware geluk is voor de mens niet te vinden in schatten, eer of wellust, maar alleen in die blijde gemoedsrust, die uit het helder inzicht in het oneindig verband aller dingen geboren wordt”.

Het is een treffende visie, maar zij zal toch niet door iedereen onderschreven worden. Geluk is een subjectief gevoel, dat door verschillende mensen verschillend zal worden ervaren. Maar ook ieder mens kent uiteenlopende geluksgevoelens. Om een voorbeeld te geven: het geluk, dat de mens kan ervaren bij de aanschouwing van een kunstwerk (volgens Schopenhauer het enige waarachtige geluksgevoel) is van een andere orde dan de erotische geluksbeleving.

Deze gedachten kwamen bij mij op bij het lezen van het belangwekkende artikel over „Geluk” van mevr. E. H. Isaac-Edersheim in het „Maandblad voor de geestelijke volksgezondheid” (nov. 1963), waarvan ik hier enkele gedeeltes laat volgen:

„In professor Rümke's „Phaenomenologische en klinisch-psychiatrische studie over geluksgevoel” (Diss. Leiden, 1923), wordt een zeer speciaal geluksleven behandeld, dat buiten het kader van ons onderwerp valt. Wel zegt hij over geluk in het algemeen: „Geluk ontspringt uit het harmonische samengaan van alle gevoelens, van een goed georganiseerde en tot een eenheid geworden persoonlijkheid”. Hierbij wordt iets gezegd over de voorwaarden, waardoor een gelukkig zijn mogelijk is, maar niets over de verscheidenheid in persoonlijk geluksbeleven.

In „Das Unbehagen in der Kultur” maakt Freud enkele terloopse opmerkingen over het geluk, die, zoals meestal, bijzonder indringend en belangwekkend zijn en stimuleren tot verder nadenken. „De mensen streven naar geluk; zij willen gelukkig worden en gelukkig blijven”. Dit streven heeft twee kanten: een positief en een negatief doel. Het wil aan de ene kant de afwezigheid van verdriet en onlust, aan de andere kant het beleven van sterke lustgevoelens. In engere zin wordt het woord geluk slechts in de tweede betekenis gebruikt.

Het programma van het lustprincipe, dat het levensdoel bepaalt, de bedoeling dat een mens gelukkig moet zijn, is in het plan van de schepping niet inbegrepen. Wat men in de strikte zin van het woord geluk noemt, ontspringt aan de plotselinge bevrediging van hoogopgestuwde behoeften en dit is volgens zijn aard slechts als tijdelijk fenomeen mogelijk. Ieder voortduren van een door het lustprincipe verlengde situatie geeft slechts een gevoel van lauw behagen. Wij zijn zo geschapen, dat wij slechts van het contrast intensief kunnen genieten, van de toestand zelf slechts zeer weinig. Daarom zijn onze mogelijkheden door onze aanleg beperkt. „Ongelukkig zijn is niet moeilijk”. Volgens Freud dreigt er van drie kanten gevaar: het lijden van het eigen lichaam, van de psyche en het leed dat door de buitenwereld wordt veroorzaakt in de relatie tot andere mensen. Meestal zijn wij ons hele leven zo druk bezig leed te vermijden, dat wij slechts zeer zelden aan het geluksgevoel toekomen.

In ieder geval wordt uit deze verschillende beschouwingen duidelijk, dat geluk een innerlijke toestand is, die wel sterk beïnvloed kan worden door uiterlijke factoren, maar dat er in

de eerste plaats sprake is van een bepaald Ik-gevoel. Helene Deutsch zegt hierover: „Bij de toestand van geluk worden de grenzen van het Ik wijder, door een eenheid, een samensmelten van het Ik en de wereld. Dit kan plaats vinden óf door object-bezetting, de „liefde”, óf door sublimering, waarbij een harmonie met de wereld wordt bereikt”. (Über Zufriedenheit, Glück und Extase, Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, 1927.)

Hierin is zeker het element besloten van de terugkeer tot de paradijsachtige prenatale toestand, waarbij nog geen sprake is van een vijandige buitenwereld, noch – naar wij aannemen – van innerlijke prikkels en spanningen. In de slaap keren wij tot deze toestand terug, en in pathologische gevallen kan dit nu het hoofddoel van het leven worden en wordt getracht dat met psychische of chemische middelen te bereiken.

Freud zegt hierover nog: „het streven naar driftbevrediging en naar geluksgevoel kan tot een groot lijden worden, als we ze moeten missen, als de buitenwereld ons laat ontberen, ons alleen, ongeliefd, laat. De oplossing, die de meeste kans biedt tot een harmonische ontwikkeling te komen, is een – tot op zekere hoogte – vervanging van het lustprincipe door het realiteitsprincipe. De driften die zich onder het realiteitsprincipe kunnen schikken, zijn geremder en geven als zodanig een betere bescherming tegen het lijden, wat aan de ongeremde driften niet mogelijk is. Het is dan echter de vraag, of dit niet gaat ten koste van grotere geluksmogelijkheden en of de intensiteit van juist dat, wat velen geluk noemen, hiermede niet verdwijnt, althans vermindert”.

Dit wordt zeer pregnant samengevat in het bekende gezegde: „Success is, when you get what you want, happiness is, when you want what you get”. (Succes is als je krijgt wat je wilt hebben, geluk is als je wilt hebben wat je krijgt.)

Wat kan men nu zeggen over de mogelijkheden die er zijn om in die situatie te komen, waarin de mens de meeste kans heeft gelukkig te worden? In ieder geval dit, dat een zo harmonisch mogelijke ontwikkeling van het kind tot volwassene in staat zal zijn tot een goede objectrelatie, in liefde en vriendschap, tot een positief zelfgevoel. Wanneer deze ontwikkeling binnen de menselijke mogelijkheden optimaal verloopt, zal de weg vrij zijn voor het beleven van geluksgevoelens en voor het kunnen verdragen van onbehagen of teleurstellingen.

Immers, als pijn of verdriet reëel aanvaard kunnen worden en niet het zelfgevoel aantasten, zullen zij dragelijk zijn, en dit is alleen mogelijk dáár, waar de verwerking ervan niet geremd wordt door neurotische reacties, angsten of masochistische mechanismen. Bij een neurotische verwerking worden de mogelijkheden tot herstel en tot een nieuw geluksbeleven vernietigd. Naarmate een mens meer de geestelijke volwassenheid heeft bereikt, zal hij minder am-

bivalent staan tegenover zichzelf en anderen en daardoor toleranter zijn en meer geschikt voor een harmonische verbondenheid.

Wanneer wij de verschillende wijzen bezien, waarop mensen zich gelukkig voelen of wensen gelukkig te worden, blijken deze manieren en vormen van wensen even veelvoudig te zijn als de mensen zelf. Ook als men ervan uitgaat, dat gelukkig-zijn een innerlijk proces is, dat in de eerste plaats afhangt van de psychische structuur en innerlijke mogelijkheden, moet men erkennen, dat er omstandigheden zijn die, ook waar géén sprake is van neurotische conflicten, het gelukkig-zijn in de weg staan of zelfs onmogelijk maken. Er zijn omstandigheden, die iedere ontplooiing of geluksbeleving – door de onmogelijkheid een menswaardig bestaan te leiden – verhinderen. Wij mogen wel algemeen aannemen, dat een galeislaaf in de oudheid, een lijfeigene in de middeleeuwen, een slachtoffer van de inquisitie of van een concentratiekamp niet over de mogelijkheid beschikt om gelukkig te zijn. Er bestaat dan geen mogelijkheid tot seksuele bevrediging, noch tot sublimering, noch tot ontlading van agressie.

Maar, afgezien van deze uitersten, kan men opmerken, dat er ook hier grote verschillen bestaan tussen mensen, wat betreft uiterlijke omstandigheden en voorwaarden en dat datgene wat men „een dragelijk leven” noemt of een leven dat de mogelijkheden tot geluk in zich bergt, volkomen relatief en subjectief is.

De voorwaarden tot geluk en tevredenheid, tot vreugde, verdriet, leed en wanhoop worden zowel door aanleg en ontwikkeling bepaald als door het cultuurpatroon, traditie, opvoeding, levenspeil, niveau en milieu. Dit geldt dus niet voor de geluksbeleving zelf, die universeel is, maar voor de voorwaarden om geluk te beleven en de manier om met deze belevenissen om te gaan.

Binnen onze eigen cultuur b.v. zijn wij voor ons „welbehagen” gebonden aan een groot aantal eisen van comfort en hygiëne. Een leven zonder sanitair, ontspanning, narcose, antibiotica etc., etc., een leven zoals toch nog door het overgrote deel van de mensheid verdragen wordt, en wat een honderd jaar geleden de gehele wereld verdroeg, is voor ons al ondenkbaar en niet verenigbaar met een „dragelijk” leven. Het blijkt dat ook in moeilijke omstandigheden de mens tot op vrij grote hoogte de mogelijkheid heeft zich aan te passen en dat in de menselijke geest – mits niet te neurotisch – soepelheid overheerst. Ik denk hierbij aan de anecdote van de doodarme boer, die met ontelbare kinderen in een armoedig hutje woonde en op een dag naar de rabbi ging om hem te vragen wat hij moest doen, omdat hij dit leven niet meer kon uithouden. De rabbi dacht na en raadde de man vervolgens aan zijn koe bij zich in de hut te nemen en over een week terug te komen. Na deze week kreeg de wanhopige boer de opdracht zijn geit in huis te nemen, daarna zijn kippen, enz. Toen zijn gehele levende have bij hem inwoonde en de boer half dood was van ellende, mocht hij zijn dieren geleidelijk aan weer buiten de deur zetten, en toen hij dan tenslotte weer alleen met zijn vrouw en kinderschaar in het hutje woonde en de rabbi hem vroeg, hoe het nu ging, zei de boer: „O, rabbi, een paradijs.”

Naast deze individuele momenten van soepelheid en zich wel of niet kunnen aanpassen, zijn er toch vele door cultuur of cultuurpatroon aangegeven normen en gebruiken. De mogelijkheden die de cultuur geeft voor spanning, ontspanning en ontlading, bepalen tot op vrij grote hoogte de voorwaarden voor een zo conflict-vrij mogelijk leven of het tegendeel en daarmede de mogelijkheden tot geluk of het andere uiterste, de vlucht in neurose of psychose (vgl. M. K. Opler, Culture and Mental Health).

(vervolg op pagina 4)

Humanistisch monisme tegenover christelijk dualisme

Op zondag 7 juni sprak ik in het humanistisch kwartiertje voor de VARA-microfoon over „Religieus Atheïsme”. Naar aanleiding van deze toespraak ontving ik een brief, die volgens mij van voldoende betekenis is om in een artikel besproken te worden.

Een drietal argumenten uit deze brief laat ik hieronder volgen, waarna mijn antwoord, althans mijn poging in deze richting.

1. „De wijze, waarop de bestaande godsdiensten aan hun religieus besef vorm geven, is voor mij waarschijnlijk even onverteerbaar als voor u. Toch heb ik de band met het christendom niet verbroken, omdat aan het religieuze besef van de humanisten meestal een dimensie ontbreekt. Bij de humanisten blijft het bij een besef van verbondenheid met medemens en natuur, terwijl de verbondenheid met het bovennatuurlijke wordt afgewezen. Naar mijn mening is de mens, behalve met het natuurlijke, ook met het bovennatuurlijke verbonden.

De natuur kent alleen het recht van de sterkste, terwijl de mens ook hogere rechten erkent. De natuur bezit slechts de drang naar vrijheid, de mens kent, behalve deze drang, ook een daarbovenstaand besef van verantwoordelijkheid jegens de naaste.

In de menselijke sfeer staan steeds waarden tegenover elkaar: de ene waarde is verbonden met de natuur en de andere is verbonden met het hogere. Het natuurlijke en het hogere vormen alleen in een harmonisch samenspel het menselijke.

2. Het verbonden zijn met het bovennatuurlijke houdt volgens mij ook een geborgen zijn in. De volledig religieuze mens weet zich verbonden met en geborgen in hogere machten dan die, waarover hij zelf beschikt. Het geloof in hogere leiding sluit de persoonlijke verantwoordelijkheid van de mens niet uit.

Dit hogere deel van het religieuze besef is datgene wat mij, ondanks afwijzing van de christelijke dogmatiek, met het christendom verbindt en van het humanisme scheidt.

Humanisten plegen hun afwijzing van volledige religie te baseren op afwijzing van de christelijke dogmatiek, terwijl toch volledige religie en christelijke dogmatiek volgens mij los van elkaar staan.

3. Naar mijn mening is een mens pas werkelijk volwassen, wanneer hij het vertrouwen en de blijheid van het kind heeft kunnen omzetten in Godsvertrouwen. Een, aan het kinderlijke gelijkwaardige, onbevangenheid vind ik misschien nog wel het duidelijkst bij rooms-katholieken, maar vrijwel nergens bij humanisten. Als godsvertrouwen het kinderlijke vertrouwen doet behouden, terwijl dit bij het atheïsme (b.v. Sartre) verloren gaat, dan moet ik voor het eerste kiezen.”

Aldus de drie overwegingen van de geachte brievenfrees, die stellig het overdenken waard zijn. Mijn antwoord, dat hieronder volgt, pretendeert natuurlijk niet het humanistische antwoord te zijn, maar een humanistisch antwoord.

1. De mens is een zoogdier, maar hij is ook nog wat anders. Onze heel verre voorouders leefden als zoogdieren in de natuurstaat, terwijl wij de voor- en nadelen genieten van een cultuurwereld, die wij met behulp van ons vernuft hebben opgebouwd.

Onze typisch menselijke redelijke en zedelijke vermogens zijn niet uit de lucht komen vallen, maar zijn in begin en beginsel reeds waarneembaar bij hoger ontwikkelde diersoorten. Pas bij de mens zijn in de loop van een lange ontwikkelingsgang deze vermogens tot ontwikkeling gekomen en drukken de mens zijn kenmerkend stempel op, dat hem *gradueel*, doch niet *principeel*, van andere zoogdieren onderscheidt.

Onze redelijke en zedelijke vermogens zijn niet „bovennatuurlijk”, maar natuurlijk, voortgekomen als ze zijn uit het scheppende aspect van het ondoorgrondelijke, dat men met „God” of „natuur” kan aanduiden. Spinoza noemde dit aspect: de „natura naturans” en het zichtbare en tastbare aspect der natuur: de „natura naturata”.

De mens, die zijn redelijke en zedelijke vermogens niet onbenut laat, is geen bovennatuurlijk wezen, maar een echte *mens*, terwijl de mens, die deze vermogens laat overwoekeren door impulsen en driften (die daaraan dus „gehoorzaamt”), de titel van „Untermensch” verdient.

2. De brievenfrees verbindt het bovennatuurlijke met „geborgen zijn in hogere machten”. Hieruit blijkt, dat hij onder het bovennatuurlijke niet met ons het specifiek menselijke bedoelt, maar iets goddelijks, dat los van, tegenover en boven de natuurlijke werkelijkheid staat en bestaat. Dit goddelijke acht ik geen werkelijkheid, maar een inbeelding, die terug gaat op het dualistische wereldbeeld van Platonisme en van Paulinisch christendom: geest tegenover vlees; onsterfelijkheid tegenover sterfelijkheid; heiligheid tegenover zondigheid.

De brievenfrees moge minder uitgesproken dualist zijn dan de apostel Paulus of de kerkvader Augustinus, dualist is hij niettemin en aldus staat hij op de bodem van het christendom, overigens met verwerping van de meeste bouwzels, die op deze bodem verzezen zijn. Wat hij derhalve onder „volledige religie” verstaat, is „dualistische religie”, terwijl wat hij onder „onvolledige religie” verstaat, „monistische religie” is. Beide vormen van religie sluiten elkaar uit en kunnen ieder min of meer volledig zijn.

3. Een meer levensblij filosofie dan van Sartre is op de bodem van het humanistische atheïsme stellig mogelijk, maar nooit de levensblijheid, die we wel bij rooms-katholieken aantreffen. Deze roomse blijheid is eerder kinderachtig, kenmerk van de geestelijk onvolwassen mens, die in de geborgenheid der onverantwoordelijkheid leeft, waar zelfstandigheid en verantwoordelijkheid vereist zijn.

Deze onmondigheid kan een levensblijheid schenken, die niet benijdenswaard is, wanneer men de samenhang ziet tussen deze blijmoedigheid en het tekort aan volwassen verantwoordelijkheidsbesef.

Het humanisme kan een *volwassen* levenslust schenken, maar niet een *kinderlijk* vertrouwen. Ook kan een humanist vertrouwend in het leven staan, niet omdat hij zich beschermd en geleid weet door „hogere machten”, maar omdat hij vertrouwt op de toereikendheid van zijn redelijkheid en zedelijkheid.

De religieuze humanist is religieus, in zoverre hij het ondoorgrondelijke van wereld en mens niet uit het oog verliest. Terwijl *het dualisme* spanningen oproept in de mens die zich burger van twee werelden weet, schept *het monisme* de mogelijkheid zich opgenomen te weten in de

totale werkelijkheid, wat geen spanningen oproept, maar integendeel ontspant.

Ook al staan wij als mensen aan de top der evolutie op aarde, wij verliezen niet uit het oog, dat wij met ons lichaam en onze stofwisseling behoren tot de enorme wereld van het anorganische en organische. In onze driften en instincten herkennen wij ons deelhebben aan de wereld van plant en dier. In onze redelijkheid en zedelijkheid treffen wij onze natuurlijke vermogens aan, die ons in staat stellen „*er wat van te maken*” en onze plaats in de werkelijkheid te beseffen.

Men moet wel oppervlakkig zijn, om bij het besef van dit alles niet onder de indruk te komen van het mysterie, dat ons omgeeft en dat wijzelf zijn. Maar wij kunnen dit mysterie niet isoleren en op een voetstuk plaatsen, om het te aanbidden. Wij kunnen het alleen maar zo nu en dan beseffen, simpeler en directer dan voor de dualistisch denkende mens mogelijk is.

Assen

P. D. van Roijen

(slot van pagina 3)

Een probleem, dat hiermede samenhangt, is het grote verschil dat bestaat tussen de psychologische zienswijze en b.v. de Marxistische leer. De laatste meent, dat het geluk automatisch moet komen, wanneer het Marxistische maatschappij-ideaal gerealiseerd is, terwijl wij het geluk als een innerlijk proces zien.

Universeel is ongetwijfeld het geluksgevoel, dat bestaat bij een bevredigend seksueel contact, bij een „goed” huwelijk, dat dit mogelijk maakt. Maar hoe verschillend zijn overal de omstandigheden waaronder dit plaats vindt en de voorwaarden die er toe kunnen leiden! Men vindt dit zo fraai geïllustreerd in de film „Courtship”, waarin wij het tot stand komen van een huwelijk zien in vier landen met volledig verschillende culturen, nl. Sicilië, Perzië, Canada en India. Ondanks alle verdere verschillen werd in drie van deze landen het huwelijk door de familie gesloten en mochten de jongen en het meisje elkaar niet of nauwelijks of slechts in gezelschap van anderen zien. Hier ontbreekt dus datgene wat wij, moderne mensen, als een dringende voorwaarde voor een „gelukkig huwelijk” beschouwen, nl. vrije keuze en mogelijkheden tot kennismaking en aanpassing vóór het huwelijk. Uiterst merkwaardig is het om in deze film te zien, hoe stralend al deze jonge mensen zijn, met uitzondering van het Canadese paar, dat de toestand klaarblijkelijk niet aan kan. Ik geef toe, dat deze wijze van voorstellen niet erg overtuigend is en wetenschappelijk niets bewijst (zeker niet voor de toekomst van deze huwelijken). Maar het is wel de moeite waard zich af te vragen, ook bij deze levensproblemen, waarbij wij geneigd zijn onze „geluksnormen” als algemeen-geldend te beschouwen, of onze oordelen misschien wel eens vooroordelen zijn. Het zou interessant zijn om na te gaan, of de hoogopgeschroefde eisen, die de mensen en kinderen in onze maatschappij aan het leven stellen, de realiteitsaanpassing in de weg zouden kunnen staan. Freud heeft er herhaaldelijk op gewezen, dat iedere cultuurwinst (waartoe men kan rekenen: meer comfort en hygiëne, vooruitgang van de gezondheid en verhoging van de leeftijdsgrens, meer persoonlijke veiligheid, betere sociale voorzieningen, enz.), meer driftbeheersing en meer verdringingen met zich mee brengt.

Welke invloed heeft nu dit alles op geluksmogelijkheden? Ik zou hierbij alleen willen aantekenen, dat, als een zekere materiële welstand, het hebben van een bepaalde „status”, tot „goed recht” van de mensen wordt, het niet hebben hiervan, als anderen het wel bezitten, jaloezie en rivaliteit doet ontstaan, en dan het zelfgevoel aantast en daarmee de tevredenheid en het geluk. Uiteindelijk zal ook bij de aanpassing aan een wel of niet vrije huwelijkskeuze het evenwicht in de persoonlijkheid de doorslag geven”, aldus mevr. Isaac-Edersheim. P. Krug

De roman van de mens

Georges Simenon – de bekende schrijver van o.a. de Maigret detectiveverhalen – heeft enkele jaren geleden een beschouwing over de mens geschreven, die alleszins de moeite van het mede-doordenken en mede-doorleven waard lijkt. Zoals in de meeste gevallen blijkt het opsporen van de lacunes in deze beknopt-gehouden beschouwing minstens even boeiend en inspirerend te zijn als het „waarderen” van de stof zelf.

De twee vragen

Tot deze „Roman van de mens”¹ werd Simenon gedreven door de grote kernvraag in zijn schrijversbestaan. waarom schrijf ik? Waarom kan ik het zelfs niet eens laten. Waarom hebben sinds mensenheugenis altijd weer mensen armoede en ongemak voor lief genomen, tot smaad toe, om maar te kunnen blijven fantaseren, in steen of brons, op papier of in muzieknootenschrift?

En na deze vraag dient zich een andere – nog verbijsterender – vraag aan: waarom verdiepen andere mensen zich al sinds mensenheugenis in deze fantasieën van enkelingen. Of we die nu in een museum, op een concert, door een boek of tijdschrift, of via radio en televisie op ons in laten werken?

Waarom is de kunstenaar bereid een goed burgerinkomen op te offeren en waarom is de burger bereid een deel van zijn inkomen te offeren aan deze „fiction”, deze fantasieën?

Het ene antwoord

Op de eerste vraag gaf zijn vriend Charley Chaplin een antwoord, dat Simenon in al zijn eenvoud nog tot op heden volkomen bevredigt. In een gesprek over de eis van een aantal psychiaters tot het bouwen van veel meer inrichtingen voor geesteszieken, kwam Chaplin tot de slotsom, dat dat waarschijnlijk betekende, dat we allemaal min of meer psychopaten zijn. Hij voegde hieraan toe: „...Maar wij zijn zeldzame geluksvogels. Als ik voel, dat het misgaat, begin ik aan een nieuwe film. Meer heb ik niet nodig. En jij, als jij je niet op je gemak voelt, dan schrijf je een roman. En zo hebben wij, omdat we elk ons eigen middel gevonden hebben, geen van beiden de psychiater nodig.”

Simenon is hier des te meer van overtuigd geraakt, omdat hij sedertdien deze stelling door vele specialisten bevestigd heeft bevonden. Hij citeert daarover gemakkelijke en opvallende passages, waaronder deze van Adler: „...het uitgangspunt van de neurose² is een onheilspellend gevoel van minderwaardigheid, van onveiligheid, een defensieve reactie, die de patiënt ertoe drijft zich te vereenzelvigen met een fictieve structuur, die alleen in zijn geest bestaat...”

Simenon legt zich erbij neer, dat iets van de psychopaat in ons allen schuilt en wanneer hij een crisis voelt naderen, wanneer de benauwdheid hem de keel dicht dreigt te snoeren, schrijft hij een boek.

En waarom verdiepen nu andere mensen zich weer in die „fictieve structuren”, waarmee de kunstenaars zich dan tijdelijk vereenzelvigd hebben?

Volgens Simenon doen zij niet anders dan wat de kunstenaar doet: ze trachten een gevoel van

angst, dreiging of onbehagen uit te bannen. En uitgaande van dit antwoord, onderzoekt Simenon de grote angsten, die in de geschiedenis van de mensheid een rol spelen.

Angst voor de natuur

De eerste angst zal die voor de natuur geweest zijn. Een werkelijk gerechtvaardigde angst voor de dreigende wilde dieren b.v., maar ook een achteraf niet-gerechtvaardigde angst voor natuurverschijnselen zoals een alles onherkenbaar verkleurende avondstemming of een zonsverduistering b.v. Bij kinderen zien we ze nog steeds.

Deze leidden ertoe, dat de mensheid van alle krachten, die hij meende waar te nemen, goden maakte en daar vervolgens aan ging offeren. Dat offeren is echter al ontegenzeggelijk een poging om de gang van zaken te beïnvloeden!

Simenon geeft geen mogelijke oorzaak aan, waarom er dan toch mensen zijn gekomen, die hun angst opzij hebben weten te zetten om de feiten te durven waarnemen. Toch is dit een geweldige stap, aangezien hij een begin van bevrijding geeft.

Het waargenome – vooral het feit, dat de welhaast belachelijk weerloze mens zich desalniettemin en zelfs zeer goed blijkt te kunnen handhaven tussen de veel weerbaardere natuur – dwingt als het ware tot een verklaring en hiermee is de eerste steen voor het „verhalen”, het fantaseren, gelegd. Als treffende illustratie geeft Simenon teksten uit Genesis.

Als de mens aan zijn goden gewend is geraakt, krijgen we allerlei menselijke over hen te zien en te horen. Nog later wordt het accent verlegd, wanneer de grote mensenhelden komen; voorlopig nog met een halfgoddelijke afkomst.

Angst voor de eeuwigheid

Als de mens zich de eeuwigheid bewust tracht te maken, vindt dit zijn weerslag in mysteriespelen met in het Christendom de Heiligen in het middelpunt der belangstelling.

Angst voor de mens zelf

Vroeger „bestond” er maar een klein aantal mensen, individuen: alleen de vooraanstaanden konden daar aanspraak op maken en hun denken en handelen werden door de massa gevolgd in spel en mysterie, dicht- en beeldhouwwerk.

Dan echter zien we de zedenroman opkomen. Eerst zijn de fantasiefiguren nog van adel of goede afkomst, maar langzamerhand verliezen ze hun groots gebaar, hun zware stijl, en heden mogen we zeggen, dat zelfs de „onbetekende” mens de volle aandacht heeft van kunstenaar en publiek. Volgens sommigen: na de zeden-roman nu de zeden-loze roman.

De angst voor het individu (en de krachten die men daarin aanwezig meent) heeft in de ontwikkeling vele dingen, en sommige zelfs zeer lang, tegengehouden. Nu echter schijnt dit onbehagen mensen als Simenon en Chaplin o.a. ertoe te dwingen eindelijk het voorwerp ervan recht in de ogen te zien in hun fantasieën. Hetzelfde beweegt wellicht ons, toeschouwers bij hun werk.

Vrij?

De geschiedenis geeft in het westen een roep om bevrijding van het individu uit de massa te horen. Is het individu nu echter wel vrij, vraagt Simenon zich af. De wens tot zekerheid en gemak bindt een mens sterker dan ooit. Efficiency eist planning en zou een utopie, waarin het individu centraal staat, zijn individuen nog wel toe kunnen staan een voor henzelf of anderen verkeerde keuze te doen?

Toch, als we de balans opmaken, dan is de mens eindelijk bezig zichzelf – getuige zijn fan-

tasieën – eerlijk waar te nemen en dat is uiteraard de allereerste voorwaarde voor een gefundeerde hypothese over zichzelf.

De lezer zal zelf een antwoord moeten zoeken op de vraag waarom de mens iedere keer weer zijn angst heeft overwonnen om het magisch gevreesde min of meer recht in de ogen te gaan kijken? En dat is misschien nog wel de meest stimulerende gedachte, waarmee men afscheid van dit boekje neemt. A. B.

1 Pocket, uitgave Bruna & Zn., Utrecht.

2 Meer terecht doelt Adler op de neuroticus, al dan niet met psychopatische aanleg.

Rekenschap

Het tweede nummer van de elfde jaargang van *Rekenschap* opent met een gedicht van Garrit Stuijveling, getiteld *Kleine ode aan de vele vruchten*. Geen rijm, nauwelijks een vast ritme, geheel in parlendo-stijl geschreven, filosofeert de dichter over de aard en de herkomst der vruchten, die hem geschonken zijn.

Libbe van der Wal publiceert een groot fragment van een roman, die eerlang zal verschijnen, *Te goed voor deze wereld*. Naar stijl en behandeling van het gegeven een realistisch fragment, geheel anders dan de moderne Nederlandse romans, wordt de belangstelling van de lezer geprikkeld en met spanning verwacht hij het boek. De originele opzet van het uitzonderlijke gegeven komt in dit fragment al naar voren.

Er volgt een vertaling van een toespraak door prof. C. H. Malik, hoogleraar aan de universiteit van Beiroet en ex-voorzitter van de Algemene Vergadering der V.N., gehouden over *De ontwikkeling van het leiderschap in nieuwe landen*. Het artikel werd door mevr. Huygens lijkt mij zeer goed vertaald. Niemand die zich interesseert voor de jonge Afrikaanse en Aziatische landen mag dit hartstochtelijke en wijze stuk ongelezen laten. Het slot is een profetisch appel op bezinning inzake de hulp aan onderontwikkelde gebieden. Het luidt:

„...Pascal en Kant zullen niet geïmponeerd worden door de perfectie en efficiency van uw technieken alleen: zij zullen koppig willen ontdekken waartoe al deze perfectie van techniek en efficiency dient, wat zij bevordert en te weegbrengt, maar in termen van kwalitatief-menselijk geestelijk bestaan. Zij vragen naar de toon, de geest en de betekenis van dit alles.

Wat de vrije wereld het meest nodig heeft is, te weten hoe zij de waarden van de vrijheid verstaanbaar en reëel kan maken, hoe zij de mens, de vrijheid, de waarheid en de bezieling kan propageren, hoe zij deze boodschap van vrijheid duidelijk en machtig en overtuigend kan maken. De grootste noodzaak is, het begrip vrijheid te vullen met betekenis en inhoud, het te vrijwaren voor holheid en onwaarachtigheid, te zorgen dat het niet verward wordt met andere boodschappen, afkomstig uit andere boeken, die niets gemeen hebben met de mens, de waarheid, de vrijheid en de waarachtige geest. Maar men kan niemand overtuigen als men niet zelf overtuigd is en men kan niets propageren waarin men zelf oorspronkelijk niet gelooft. Zouden dit levende vertrouwen in de hoogste en diepste waarden van de vierduizend jaren westerse beschaving met al uw technieken en al uw perfecties uiteindelijk slechts uw vijanden in de kaart spelen.”

Het nummer vervolgt met de vertaling uit de *New-Statesman*, van een artikelje van Trevor-Roper *Voltaire op Los Delices*. Ten slotte besprak dr. W. Klaver het opzienbarende boek van Robinson *Honest to God* en schreef mevr. F. Reddingius-Salomonson een indringend en van grote kennis getuigende bijdrage *De onbegrepen Nietzsche*.

Als bijna altijd, moet ik helaas zeggen, zijn de personalia slordig, onvolledig en, wat dit nummer betreft, zelfs foutief geredigeerd. B.

GEORGES SIMENON
(Tekening van Jean Cocteau)

Spel zonder snaren (over het verschijnsel zen)

F. Vos - E. Zürcher, *Spel zonder snaren*.
N. Kluwer, Deventer 1964. f 13,50

Wie wil weten wat zen is, moet proberen iemand te vinden die dat al weet, d.w.z. een zen-meester, en zich onder diens leiding onderwerpen aan de methodische training, die sinds dertien eeuwen in China, en later in Korea en Japan, is toegepast om bevrijdend ervaren en inzicht te bereiken. Kern van deze methode is, zoals het hier besproken boek ook aangeeft, het „zitten-in-meditatie” (tso-ch'an, za-zen) „de vele uren achtereen voortgezette mentale oefening, waarbij de monnik met gekruiste benen op zijn plaats gezeten zich geheel concentreert op een door hemzelf gekozen of door de meester opgegeven thema” (p. 28), „een gevecht met het rationele verstand, een poging om alle onderscheidingen en categorieën van het bewuste denken te doorbreken” (p. 29).

Deze mentale training, ondersteund met toegewijd en volgehouden morele zuivering en psychische discipline, en een leven van soberheid, arbeid, zelfvergetenheid en overgave, is niet door iets anders te vervangen. Wie dus zelf de weg van zen wil opgaan moet naar Japan, waar de traditie nog levend is. Er zijn ook in de Verenigde Staten van Amerika en in Zwitserland zen-instituten en gemeenschappen onder leiding van ingewijde meesters, maar hier is zen losgemaakt van de originele culturele achtergrond waar voortdurend naar verwezen wordt.

Wie iets wil weten over zen, hoeft die moeite niet te nemen. Hij kan rustig thuis blijven en zich laten voorlichten door zen-meesters die iets over zen geschreven hebben, of door anderssoortige deskundigen die iets omtrent zen te berde hebben gebracht na eigen gespecialiseerde studies: orientalisten (sinologen-japanologen) en historici, psychologen en filosofen. Het maakt dan nog verschil uit hoe het „verschijnsel zen” „benaderd” wordt: historisch, in de ontwikkeling van ideeën, methoden, stromingen, figuren, teksten, kunstproducten, tradities, of psychologisch, naar de betekenis van de disciplines en processen voor de mens - zowel in Oost als West - in zijn poging „iets” van het leven te begrijpen en te verwezenlijken. De „verklaring” van het „verschijnsel zen” hoeft dan nog niets te zeggen omtrent het „wezen” van zen, maar heeft op zichzelf al de waarde van de nauwkeurige plaatsgepaling.

Cultuurhistorische plaatsbepaling

Het boek van F. Vos en E. Zürcher beoogt zo'n nauwkeurige cultuurhistorische plaatsbepaling van zen. De schrijvers zijn niet alleen deskundig in de historische materie, maar brengen deze in een betrekkelijk kort bestek op zo'n indringende en informatieve wijze, dat in de drie-

honderd bladzijden meer staat dan men in veel grotere verhandelingen in westerse talen geschreven kan vinden.

Na een Inleiding over het Karakter van zen en over de Hoofdpijnen van het boeddhisme, wordt de ontwikkeling van zen behandeld in achtereenvolgens China, Korea en Japan, via het neo-confucianisme van Wang Yang-ming (1472-1529), dat een grote invloed heeft uitgeoefend op Japan en in de twintigste eeuw nog het moderne Chinese denken opnieuw heeft beïnvloed, en tenslotte in een bijzonder informatief hoofdstuk over Zen en het Westen. Het boek wordt besloten met een vertaling van enkele fragmenten uit de belangrijkste zen-literatuur, waaruit de lezer tenminste zich enig idee

kan vormen omtrent de aard van deze, in de meeste boeken over zen veel besproken maar weinig concreet geciteerde of vertaalde, literatuur.

Van alles wordt hier met zen in verband gebracht. De authentiek Chinese Taoistische traditie (p. 11-14), het neo-confucianisme (39-52, 200-215), de schilderkunst (53-62, 145-147), de letterkunde (62-65), Harakiri en seppuku (134-135), kyudo (de weg van de boog) (136), kendo (de weg van het zwaard) (137), judo (de weg van het meegevend) (138), tuinarchitectuur (150-153), chado (de weg van de thee) (158), kado (de weg van de bloemen) (163), kodo (de weg van de wierook) (169), de haiku (179-192), de analytische psychologie (232-235), de Beat generation (235-240), cool jazz en Bach (237-238), westerse mystiek (230-231).

K. S. L.

MENS EN MUZIEK

Welke kansen heeft een beroepsmusicus? In één artikel laat zo'n vraag zich niet beantwoorden, want muziek-als-beroep is een staalkaart van allerlei beroepen en de kansen die men er al of niet van verwacht, hangen af van het doel dat wordt gesteld: geen financiële zorgen, erkenning, zelfontplooiing.

Muziek-als-beroep en de kansen die iemand daarin heeft, is een thema dat voor een groot deel betrekking heeft op een andere situatie, en wel de verhouding toonkunstenaar-maatschappij. Ook in dit verband is onderscheid geen luxe, omdat we globaal te maken hebben met drie soorten van toonkunstenaars. Het zijn de componisten, de uitvoerende musici en de muzikleraren. Ditmaal zou ik het willen hebben over uitvoerende musici, en van hen in het bijzonder over de solisten.

Veel toekomstige beroepsmusicus hebben aan het begin van hun opleiding hun hoop gezet op een succesvolle loopbaan als solist. Voor zeker negentig procent van hen valt de toekomst echter heel anders uit. Ze worden orkestlid of/ en muzikleraar. Zijn er dan in Nederland zo weinig kansen voor jonge, begaafde solisten?

Omdat het mijn eigen speciale domein is, stel ik mij gemakshalve een jonge solist voor, wiens hoofdvak piano is. Qua mentale beheersing en karaktereigenschappen zijn de eisen voor een pianosolist ongeveer dezelfde als die voor een violist; toch heeft een afgestudeerde pianosolist het iets moeilijker om zich tot gelding te kunnen brengen. Voor hem is er immers geen ensemble zoals het strijkkwartet waarin hij solistisch tot zijn recht kan komen.

Welnu, deze jonge pianosolist komt, zonder wonderkind te zijn, als begaafd vakstudent op een conservatorium. Daar wordt in alles les gegeven, behalve in dat waarmee juist een solist zo vertrouwd moet zijn, en wel de juiste geest om tot zelfverzekerde solistische prestaties te geraken. Zeker, er zijn natuurlijk de conservatorium-uitvoeringen, maar daarop mag hij zich (als hij geluk heeft) maximaal éénmaal per jaar in het openbaar laten horen. Alleen zij die al min of meer als wonderkind hun studie begonnen en die voor de naam van het conservatorium een klinkende propaganda zijn, komen vaker aan bod.

Tien tegen één, dat onze jonge pianostudent op een conservatorium terecht komt bij een hoofdleraar die zelf solist is. En dit betekent voor deze student een tweede handicap - immers, een echte solist is te zeer vervuld van eigen optreden en eigen studie om zich effectief te kunnen concentreren op de belangen en problemen van zijn leerlingen. Zo is er een beroemd pianosolist die zijn leerlingen opleidt

door ze alles precies zo te laten naspelen als hij het ze voorspeelt. Een andere, in Nederland bekende, pianosolist laat zijn vakleerlingen bij voorkeur datgene studeren waarmee hij zelf moet optreden!

De conservatoria falen juist in de solistische opleiding (de opleiding tot muzikleraar brengen we een andere keer ter sprake), omdat ze hun leerlingen vrijwel nooit voor publiek laten optreden. Daarmee ontnemt een conservatorium (althans in Nederland) de pianist van onze beschouwing de kans om zichzelf ten opzichte van zijn solistische capaciteiten en tekortkomingen te leren kennen. Evenmin wordt hem dus geleerd om zichzelf als solist te pousseren, een bepaald net zo belangrijk facet van een solistenloopbaan.

De enige solistische en belangrijke conservatoriumproef is het eindexamen, maar die is „ondermijnd” omdat de examencommissie grotendeels uit de docenten van het conservatorium is samengesteld. Geen wonder dat de solistisch veel te weinig voorbereide pianosolist op zijn conservatorium-eindexamen met een overmatige nerveusiteit te kampen heeft, ondanks de bekende gezichten achter de groene tafel. De wonderkind-leerlingen, die reeds als solisten-in-de-dop hun vakstudie begonnen, zijn voor dit alles minder kwetsbaar en veroveren uiteraard zonder veel moeite hun solistendiploma.

Goed, onze solistisch geen wonderkind zijnde pianist gaat zich, na zijn conservatoriumtijd, terugtrekken in een op voornamelijk lesgeven gebaseerde muziekpraktijk. Hij zal wachten op solistische kansen (wachten heeft hij immers op het conservatorium geleerd!) en verspeelt, als hij dan eens per gratie van het toeval mag optreden, zijn kansen in letterlijke zin, door onwennigheid.

Wat zou hij moeten doen? Zichzelf minstens elke week éénmaal als solist testen - ook het spelen voor slechts een bandrecorder is in dit opzicht een uitmuntende training. Naarmate hij zijn repertoire niet alleen mentaal, maar ook qua solistisch optreden beter beheerst (door het vaak voorspelen aan kleine groepen zoals familie, vrienden en verenigingen) zal hij de grotere kansen voor een optreden meer volledig kunnen benutten. Hiervoor is nodig, dat hij in een geest van zelf-doen zijn eigen auditorium „organiseert” en zich zo voorbereid op de grotere kansen.

De schakel tussen solist en publiek dient hecht en betrouwbaar te zijn. Wil een solist dit van zijn kant bereiken, dan is hiervoor een proces van solistische groei en training nodig die tot dusver in Nederland bij de vakopleiding vrijwel geheel is verwaarloosd.

Leo Hoost

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Redactie: Mevr. I. M. A. Donker-Rutgers,
dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt Corstius,
H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof,
P. W. van der Vliet.

Tijdelijk Redactiesecretaris:
H. P. Danz, Mathenesserlaan 158b
Rotterdam-2, telefoon 252645

Administratie, abonnementen en advertenties:
Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

De mens als medemens

De Amsterdamse Kring der internationale school voor Wijsbegeerte gaat ook het komend seizoen weer een belangwekkend probleemgebied aansnijden want, onze medemens dat is „de ander”, maar wij zijn tevens de medemens van die ander. Een bezinning op deze simpele waarheid werpt vele vragen op, want:

Hoe staat het met de bewustwording van het sociale karakter van ons bestaan en waartoe leidt deze bewustwording?

Wat zijn de grondpatronen van verstandhouding in de relaties der geslachten?

Wat zijn de wezenskenmerken van onze menselijke instellingen?

Wat zijn de grenzen en gevaren van ons streven naar zekerheid?

Hoe worden we zelf de medemens die we graag ontmoeten?

Deze vragen hebben het komende seizoen de aandacht en bovendien wordt er twee avonden van gedachten gewisseld over de inhoud van het boekje „Honest to God”.

De lezingen worden te Amsterdam gehouden op

13 okt. door prof. dr. R. C. Kwant, Utrecht

17 nov. door dr. H. Musaph, Amsterdam

19 jan. door prof. dr. R. F. Beerling, Leiden

16 febr. door prof. dr. J. H. Plokker, Utrecht

16 maart door ir. H. W. Dunnewolt, Wassenaar

Van vijf gepande ge-preksavonden hebben er drie eveneens „De mens als medemens” tot uitgangspunt.

Een programma met volledige gegevens en syllabussen van de sprekers wordt u op aanvraag door de secretaresse gaarne toegezonden.

Secr.: mevrouw E. G. Spaanderman-Duyvis, Stadionkade 24-III, Amsterdam (telefoon 020 - 73 96 45).

IK denk er ZO over

Niet al te slap

In uw Kritisch Allerlei van 29 aug. j.l. wordt nogal van leer getrokken tegen een artikel in „Elsevier”. Zoals met vele maatschappelijke problemen, ook hier weer verschil van inzicht. Vrije verkoop van wapens lijkt ook mij verwerpelijk en we mogen blij zijn dat hierin wordt voorzien. Aan de andere kant meen ik dat de overheid ergerlijk slap optreedt tegen de misdaad. Het aannemen van een tegemoetkomende houding tegenover de delinquent die zijn eerste schreden op het pad der misdaad zet, is toe te juichen en misschien schiet de regering hierin nog wel te kort. Maar tegen de onverbeterlijken dient een onverbiddelijke strijd gevoerd te worden die daarom nog niet onmenselijk hoeft te zijn. Hoe dit zou moeten gebeuren is ook weer een probleem.

Mag ik besluiten met een voorbeeld van ergerlijke rechtspleging (alles binnen het raam der wet natuurlijk) met een vrije vertaling van een recent berichtje in de krant?

Nadat iemand reeds zeven, ja heus zevenmaal, veroordeeld werd wegens rijden onder invloed, werd nu eindelijk, dank zij de medewerking van een psychiater (want dat gaat zo maar niet!) de rijbevoegdheid voor het leven ingetrokken.

Het gewraakte water en brood zou hier echt zo gek niet zijn, dacht ik. T. Groen

De gevaren van het spiritisme

Mijn ingezonden stukje „Humanisme en Spiritisme” (M. en W. van 6 juni) leverde totnogtoe niet minder dan zes reacties op. Van de zes inzenders is slechts de heer D. Sirach het met mij eens. De vijf inzenders, die het niet met mij eens zijn, komen tot de slotsom, dat het van weinig openheid getuigt het spiritisme zonder meer af te wijzen en zij menen, dat de boodschappen van overledenen onze zelfstandigheid niet behoeven aan te tasten.

Hun betogen hebben mij niet overtuigd. Ik

Lezingen voor de radio

27 sept. VARA 9.45 uur: A. Kruidhof: „Menswaardig leven”.

4 okt. VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.

11 okt. VARA 9.45 uur: E. T. Hoven: „De Engelsen zijn gek”.

zou volledigheidshalve nog de volgende opmerkingen willen maken:

1e. Volgens de spiritistische hypothese verlaat bij het sterven het *astrale lichaam* het stofelijke lichaam. Hoelang dit astrale lichaam voortleeft, wordt verschillend beoordeeld. Volgens de gangbare wetenschappelijke opvatting vormen lichaam, ziel en geest een onlosmakelijke eenheid. Daarom is de hypothese van een astraal lichaam, dat zelfstandig voort kan bestaan, onaannemelijk.

2e. Spiritisme houdt een groot gevaar in voor de geestelijke gezondheid. Menig spiritist werd krankzinnig. Menigeen verloor zelfcontrole door de gedachte, dat geesten bevelen geven. Om dezelfde reden acht ik het te hulp roepen van *helderzienden* bij het nemen van levensbeslissingen zeer gevaarlijk.

3e. Gelijk mij telkens weer opvalt uit de brieven van een oude dame, die geregeld met mij correspondeert en die zichzelf „een schrijvend medium” acht: het spiritisme doet verlangend uitzien naar de hereniging met geliefde overledenen na eigen overlijden. Velen zoeken via het spiritisme contact met dierbare overledenen en kunnen door dit, al dan niet denkbeeldige, contact zich moeilijk op een gezonde wijze instellen op het hier en nu.

Voor al vanwege de sub 2 en 3 vermelde gevaren voor geestelijk evenwicht, acht ik het spiritisme afkeurenswaardig. Ik geloof, dat de meeste humanisten er precies zo over denken. Assen P. D. van Roijen

Zonnebad

Je mooie zonnebadstukje gelezen. Stel nu eens dat jij of een andere man op zo'n idyllisch eiland van niks aan een vrouw tegenkomt die jullie erg aantrekkelijk vinden en het valt niet tegen, zouden jullie daar dan met haar over filosofie kunnen spreken?

Of staat er een bordje verboden toegang voor Grote Monsters? Trudi Pot

Die andere man zou het wel kunnen maar niet doen. Hij is de levensfilosofie toegedaan en volgens genoemde filosofie is in het gestelde geval filosoferen overbodig. Ik zou het daar niet kunnen, maar de dame meenemen naar een museum. Van bevoegde zijde is verklaard, dat de zinneprikkeling in het museum minder is dan in de open lucht, hetgeen het mogelijk maakt er rustig over filosofie te spreken.

Zo'n bordje staat er niet. Ze zullen je dus zeker binnenlaten. Jac de Roy

leven sverz ekering op index benad ering basis

Aurora

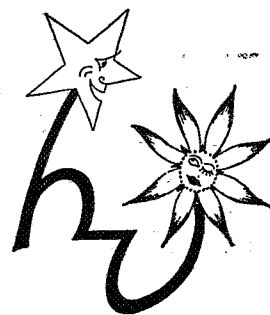
Zend mij vrijblijvend alle inlichtingen over uw Index-Benaderingspolis.

NAAM:

ADRES:

WOONPL:

(In open envelop, gefrankeerd met 5 cts postzegel, zenden aan:
N.V. Levensverzekering Maatschappij
AURORA, Stadhouderskade 1a, A'dam).

„Praat niet over jezelf,
dat doen anderen wel.”

Ook de buitenkerkelijke leden van de Partij van de Arbeid hebben een organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING” onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,75 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne toegezonden door het Secretariaat
Haagweg 210, Leiden

ANNONCES

Aangeb. licht eiken D. piano. K.
van den Braak, Hofwijckstraat 29-I,
A'dam, tel. (020) 18 51 14.

„VERANDEREND LEVENSBESEF”

samengesteld door Mevr. Hella S. Haasse, Ds. E. van Bruggen,
Prof. Dr. H. Freudenthal, Prof. Dr. T. T. ten Have, Ds. S. J.
Popma, J. Reehorst, Dr. C. Scharff O.S.A. en Prof. Dr. R. Schippers.

Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting en
overschrijving van f 1,50 op postrekening 304960 t.n.v. Humanis-
tisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C.
nr. 28.

„Opvoeding op het gebied der sexualiteit”

geschreven door Prof. Dr. A. C. Drogendijk, P. J. F. Dupuis (arts),
Prof. Dr. Ir. A. F. van Leeuwen S.J., A. G. van Omme (arts), J. Ree-
horst, P. W. van der Vliet, Dr. J. J. A. Vollebergh, Prof. Dr. H. R.
Wijngaarden, Dr. R. Zijlstra. (Uitgave N.G.C.).

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting en
overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Huma-
nistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C.
nr. 22.

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend
oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u
in de „Vegetarische Bode”. Een proefabonnement voor zes nummers
ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.
Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2,
postgiro 201587.

BEZITSVORMING

samengesteld door Dr. W. Albeda, Dr. A. van Biemen, Ir. G. J.
Baat, Drs. H. J. D. Dieters, Drs. J. M. Th. Loeffen, Dr. E. Nord-
lohne, Drs. A. W. H. J. Quaadvlieg, J. Reehorst en Drs. J. M. den
Uyl.

Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door overschrij-
ving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch
Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. no. 27.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** op-
gericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij
het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner
zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels
insluiten.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Redactie:

Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. J. C. Brandt Corstius,
Prof. Dr. H. Freudenthal, Drs. F. P. Huygens,
Prof. Dr. B. W. Schaper, Dr. P. Thoenes en
Prof. Dr. Libbe van der Wal

Abonnementsprijs:

f 9.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f 8.— per jaar).
Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES

Oudegracht 152, Utrecht

Giro 582293

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap
met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H.
Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,— per jaar (6 nummers). Losse nummers
f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op
geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

het wonder

samengesteld door:

Drs. D. Braun O.F.M., P. N. Kruyswijk, Prof. Dr. G. A. Lin-
denboom, Ds. G. van Loenen, J. J. C. Marlet, zenuwarts, Drs.
J. G. van der Ploeg, Dr. D. H. Prins, Prof. Mag. Dr. E. C. F.
A. Schillebeeckx O.P., Ds. P. Simoons, Dr. I. Vijlbrief, Drs.
J. A. M. Weterman.
(Uitgave N.G.C. no. 26)

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrij-
ving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Ver-
bond, Utrecht met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 26.

Er zijn minstens 6000 redenen om bij het samenstellen van uw re-
clame-budget aan Mens en Wereld te denken.
Het orgaan van een actieve organisatie is altijd een belangrijk com-
municatiemiddel en als zodanig een ideaal advertentiemedium.
Uitgebreide technische gegevens en de advertentietarieven zenden wij
u gaarne toe.
Advertentie afd. Mens en Wereld, Oude Gracht 152, Utrecht.